

Suport psicosocioeducatiu a la família i a la infància. Programa d'educació familiar des d'un Servei Social de Base.

1. El marc d'una experiència

Hi ha dues maneres d'abordar la realitat. Una parteix de la teoria i s'acosta a la pràctica des de l'òptica que aquesta procura. Una altra parteix de la pràctica i és aquesta la que la condueix a elaborar un cos teòric, o a cercar una teoria elaborada que doni sentit a la pràctica donada.

Nosaltres ens hem mogut sempre en aquesta darrera manera d'abordar la realitat. Suposo, que hi ha influït la joventut de les nostres pròpies disciplines i també la novetat de la tasca a Espanya (any 1984): el treball psicosocioeducatiu.

Els nous ajuntaments democràtics, en la seva majoria socialistes (així era, al menys, el de Saragossa) conceben àrees noves fins a la data. Entre elles, l'Acció Social. Introdueixen en les seves administracions públiques professions sense precedents, tals com psicòlegs, sociòlegs, educadors i assistents socials (com a dada curiosa, a l'ajuntament de Saragossa només hi havien dos assistents socials).

Per influència del moment, en altres camps i disciplines -promoció de la salut, psicologia social, teories de grups, l'estat del benestar social, etc.-, els ajuntaments equipen els barris amb serveis socials de base a càrrec de professionals de les ciències social i amb una tasca no molt clara: *fer treball de prevenció, comunitari* que els propis professionals també han d'anar descobrint perquè era desconegut inclús des de la seva formació universitària. Des d'aquesta realitat saragossana, que suposem coincideix amb altres ciutats espanyoles, arranca la nostra experiència de treball.

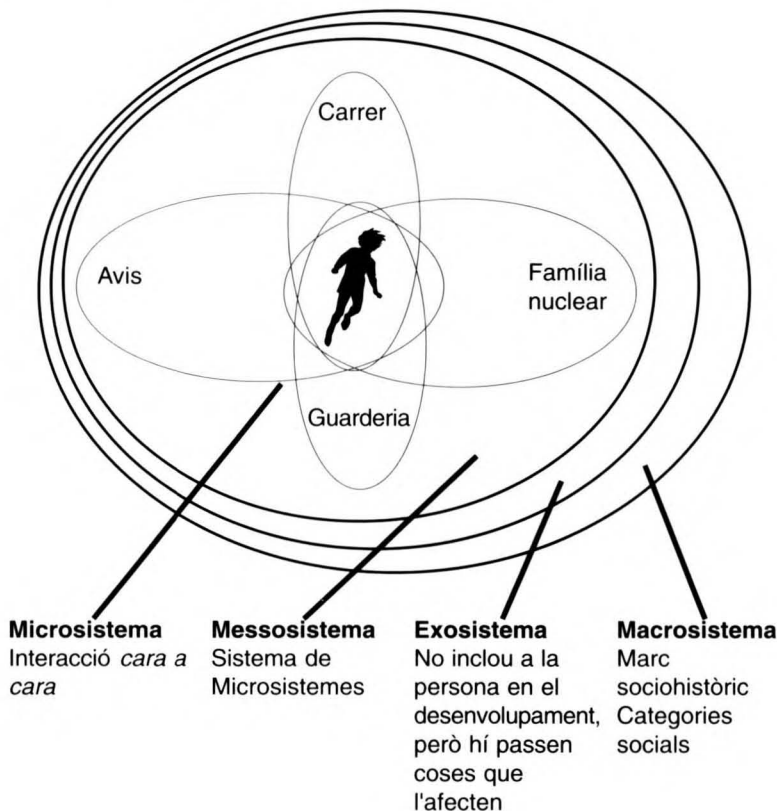
Educador, assistent social i psicòloga comencem com equip a abordar la infància en un barri des del temps lliure (centres -lloc o espai de jocs al que vénen els nens del barri quan finalitzen les classes- i activitats de temps lliure) i des d'alguns serveis específics com educació de carrer i menjador infantil (aquest últim perquè en aquells anys encara no existia aquest servei en els col·legis públics).

2. El model d'intervenció

L'obertura del menjador ens va portar a una selecció de població infantil perquè va sorgir una gran demanda i vàrem creure convenient donar prioritat d'atenció a aquelles mares treballadores, el sou de les quals era imprescindible a la llar, i que la interrupció del dinar dels seus fills els podia suposar menys ingressos econòmics per a la unitat familiar. De manera que els casos d'aquesta població ens van fer donar ja salts importants, com ara del nen a la seva família, de la família a la situació laboral i econòmica, de la situació laboral i econòmica a la classe social, de la classe social a l'adaptació escolar (el fracàs escolar era generalitzat en aquests nens), i tot això ens suggeria interrelació i complexitat.

Aquesta pràctica vivenciada ens va fer, i no casualment, trobar-nos amb el **model sistèmic** i concretament amb la teoria d'Uri Brofenbrenner i la seva **concepció ecològica del desenvolupament dins d'un context**. És una concepció teòrica de l'ambient com quelcom que va més enllà de la conducta dels individus i que comprèn sistemes funcionals, tant dins com entre els entorns, sistemes que poden modificar-se i expandir-se. És una teoria de les interconnexions ambientals i el seu impacte sobre les forces que afecten directament al desenvolupament psicològic.

Gràfic 1

Aquest model sustentava part de les nostres accions des dels Serveis Socials, accions adreçades a l'individu, a la família, als grups, a la comunitat. Així, per exemple, planificàrem:

- Intervencions d'apropament dels pares a l'escola.
- Intervencions en l'entorn primari del nen: escoles de pares.
- Intervencions de sensibilització en els agents d'infància de barri: mestres, pediatres, associacions o grups de temps lliure.
- Intervencions d'orientació en les polítiques sobre el benestar de la infància.

Com a resultat de tot això, als pocs anys tots els col·legis del barri oferien ja el servei de menjador, des d'un espai molt més normalitzat que el nostre que estava ja corrent el perill de convertir-se en un gueto. Per tant, el menjador municipal deixava de tenir un sentit i va ser suprimit, però el pressupost consignat a aquest servei fou reconvertit en un programa d'educació familiar ja que la necessitat de recolzar el microsistema pròxim i primari del nen es va manifestà en nosaltres com una prioritat.

Part dels nostres companys van seguir amb el treball comunitari (els educadors municipals a Saragossa treballen en tres àmbits: carrer, família i dinamització comunitària), les xarxes socials són imprescindibles en el nostre treball. Una altra part ens dediquem més de ple al treball específic amb les famílies.

3. L'equip interdisciplinari

L'equip base d'aquest programa està constituït per tres professionals: psicòloga, assistent social i educador. Els tres professionals treballem des de la transdisciplinarietat, és a dir, cada professional té unes funcions específiques dins de la tasca, però existeix un espai comú que és **la supervisió** en què cada professional interacciona des de la seva disciplina i des de la seva persona (no oblidem que som professionals de la relació i ens instrumentem com a persones) amb la resta i sorgeix un saber que ja no és propi de cada un, sinó que és de tots. Aquest consens obliga a modificar les nostres visions subjectives, a un enriquiment comú en tant que també incorporem la visió dels altres.

De la confrontació dels nostres sabers a través de la tasca, destaquem algunes aportacions que tots assumim en el model de treball comú.

La treballadora social ha aportat al grup l'atenció al cas, és el punt de partida perquè l'equip es mogui, és sempre la presència d'un menor en conflicte l'origen de les nostres accions. Aportacions sobre l'anàlisi de necessitats i demandes són altres dels aspectes que l'assistenta social ens ha transmès als altres.

L'educador ens ha aportat la visió de l'educació com un dret dels individus que està al servei del desenvolupament personal. Inclou l'ensenyament de sabers i coneixements organitzats, però va més enllà. És un procés, un procés de canvi que permet anar construint una interpretació del món que ens envolta. Per tant, és una visió de l'educació molt lligada a la vida quotidiana, a l'extraescolar, i sense barreres d'edat, ja que fins a la mort seguim incorporant nous valors, noves habilitats, noves adaptacions. Els processos d'aprenentatge són propis de cadascú i estan també determinats per processos d'interacció social. Per tant, la persona ha de ser subjecte d'un procés educatiu però el medi, per ell mateix, pot ser font de desenvolupament o d'ofec d'aquest procés.

Des de la Psicologia, sobretot des dels paradigmes de la Psicologia dels anys 50/60, imbuïda d'aspectes més socials (teories de sistemes, de grups, de les aportacions de la Sociologia i de l'Antropologia), incorpora la complexitat dels fenòmens socials i per tant ens condueix, sense oblidar la subjectivitat, a l'individual, al cas, a abordar-lo des d'un paradigma molt més ampli que ens obliga a contemplar globalment sistemes (micro, meso i macrosistema).

4. La concreció del programa

És necessari anar avançant en una sistematització del nostre treball. En aquest sentit, ens hem esforçat des dels inicis -com ja hem comentat, molt intuïtius- i en aquests moments ja disposem d'una certa organització, metodologia i tècniques que ens permeten controlar les nostres actuacions. El nostre programa s'articula a través d'un territori (el barri) i ens porta, com ja hem senyalat, al desenvolupament del **treball comunitari**. De manera que el nen, la família, l'escola, els grups, les comunitats, es converteixen en unitats d'intervenció directes o indirectes del programa d'educació familiar, abordades des de l'equip o en coordinació amb altres professionals o entitats socials del barri.

El programa està adreçat:

- A la població infantil de 0 a 16 anys, nens que estan en procés de desenvolupament normal, però en crisis puntuals del sistema familiar (separacions, naixements nous, pèrdues de lloc de treball). Ja és sabut que la família té un cicle vital en què les crisis són freqüents tant per creixement d'una etapa a l'altra com per esdeveniments externs. Nosaltres tenim molt en compte el moment del cicle vital.
- A la població amb problemàtiques específiques en què, per exemple, el nen és senyalat com a símptoma.
- A la població infantil amb pautes de socialització en estils marginals o associats.

L'objectiu general és ajudar per tal que el sistema familiar permeti un

L'objectiu general és ajudar per tal que el sistema familiar permeti un desenvolupament de tots el membres

desenvolupament de tots el membres, per tant es potencia l'autonomia, les capacitats que el propi sistema pot tenir per a assolir-ho.

És imprescindible la **voluntarietat** dels pares i també es té en compte l'acceptació per part dels fills adolescents, arribant-se a reflectir aquesta voluntarietat en un **contracte** que pot suprimir-se per ambdues parts en qualsevol moment del procés. Però percebre ajudes econòmiques o d'altra tipus no és imposat com a condició, fet tan freqüent a vegades en serveis socials.

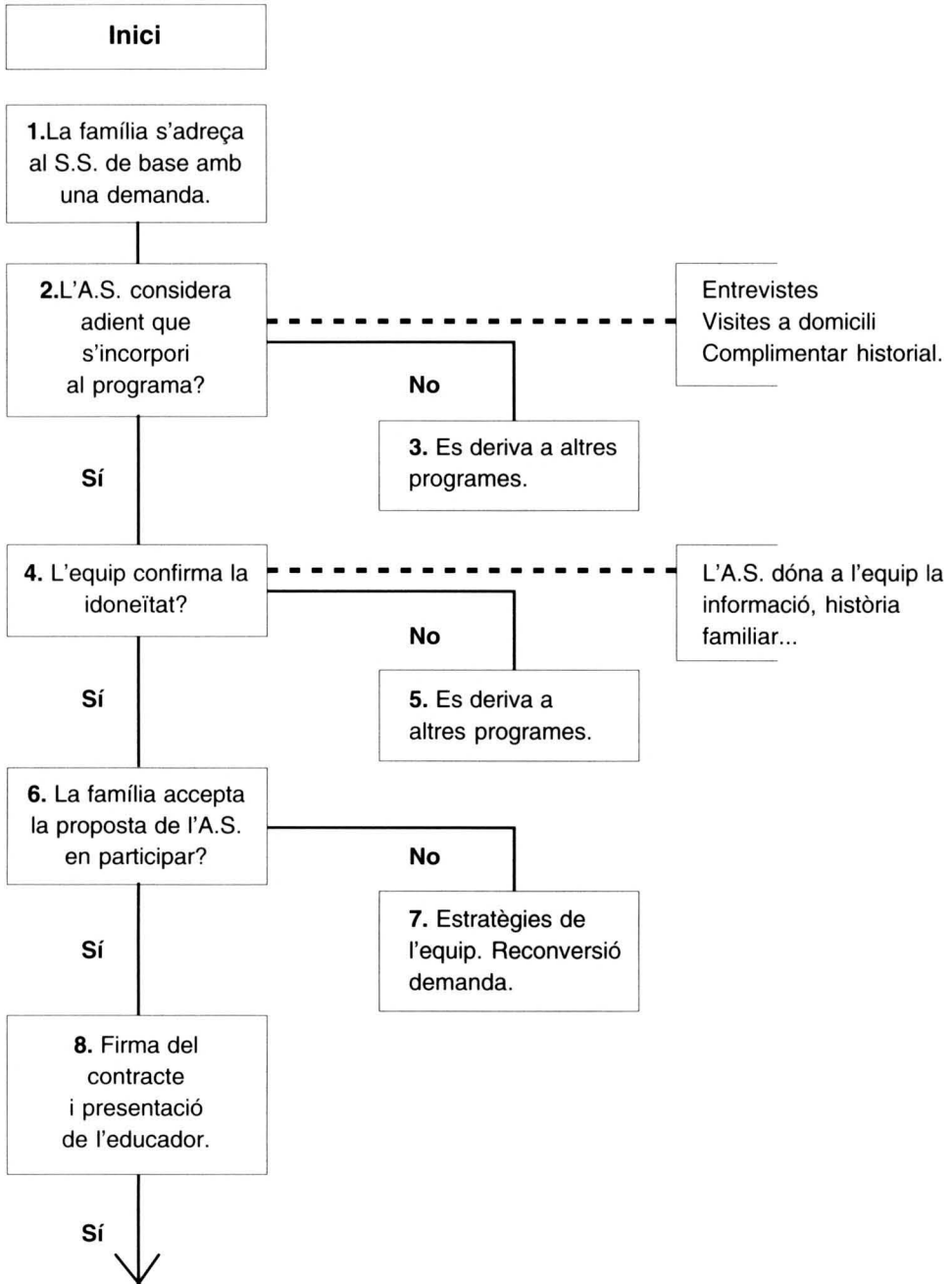
L'assistent social del servei social de base és la porta d'entrada dels casos, bé detectats per ella o per altres agents professionals del barri (equips pedagògics, pediatres, mestres, etc.)

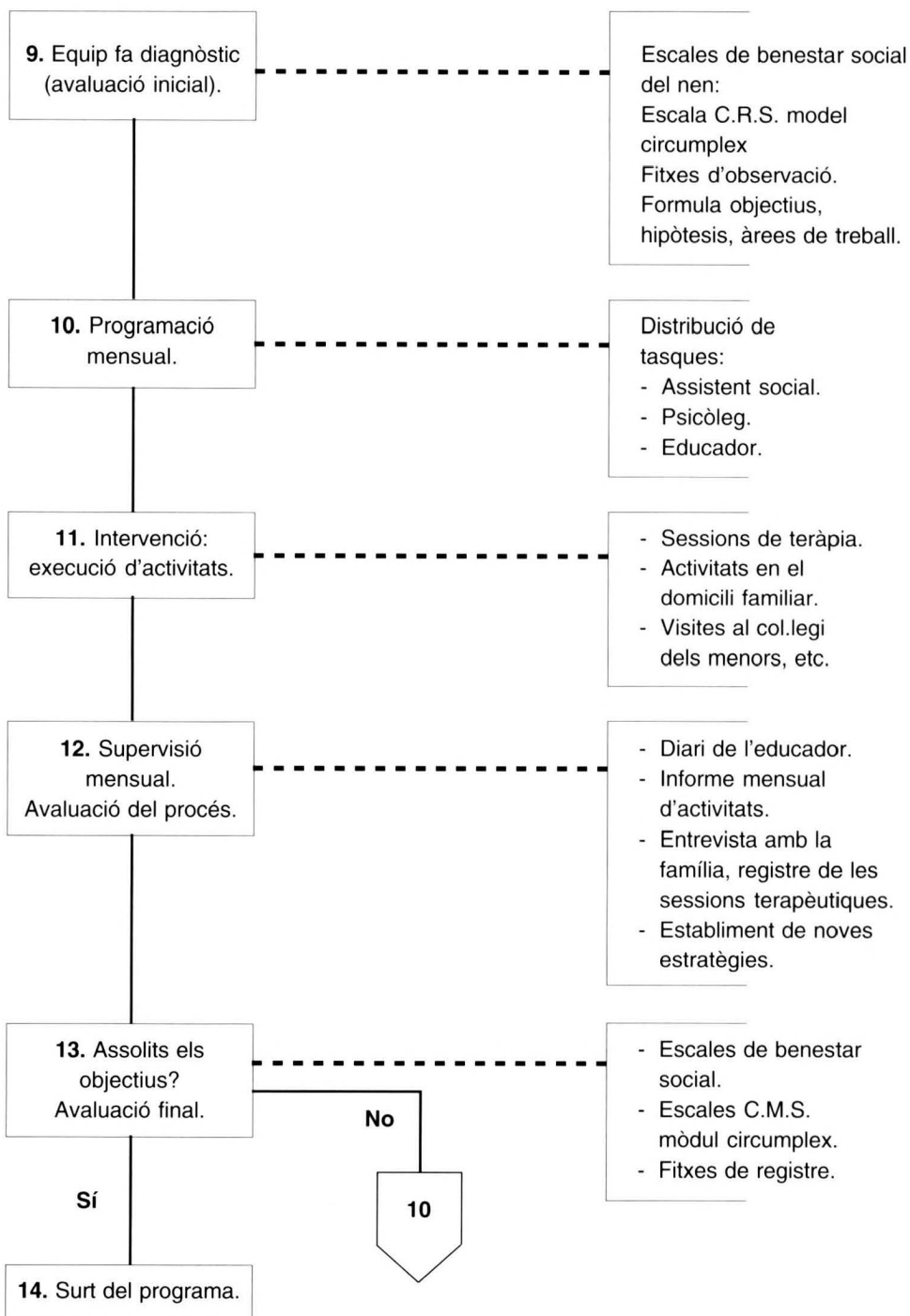
En aquest aspecte, és fonamental que en algunes famílies es treballi allò que anomenem *la reconversió de la demanda*. És a dir, famílies que s'apropen a demanar ajut econòmic, per exemple per una rentadora, i que acaben rebent voluntàriament el recolzament d'aquest programa. Aquesta fase pot plantejar unes entrevistes programades, ja des de l'equip, on la **relació** treballadora social-demandant és crucial per a poder donar pas a una relació educativa/terapèutica o quedar-se en un nivell més assistencial. Després d'un cert temps, hem detectat que cada cop augmenten les demandes voluntàries del servei, és a dir ja es donen situacions on els pares vénen a demanar explícitament un educador familiar perquè *no poden amb el noi*. Sigui voluntàriament o de forma induïda, l'assistent social quan veu que pot haver una acceptació de la família i té un mínim d'informació bàsica, presenta el cas a la resta de l'equip.

De forma conjunta s'estudia o avalua aquesta família, **avaluació inicial**, qualitativa i quantitativa que ens orienta les primeres fases del treball i que posteriorment, a **meitat del procés** i en donar **d'alta** el cas, serà repetida. Aquestes avaluacions ens serveixen de diagnòstic, guien les nostres intervencions i ens ajuden a veure els objectius assolits.

Esquema de funcionament

5. Àrees de treball

Hem vist més de cent famílies en aquest programa específic i altres moltes a través dels diversos programes d'infància, i hem constatat sempre aspectes de particularitat, d'originalitat, però també aspectes que es repeteixen, la qual cosa ens ha permès d'anar ordenant-los de forma més sistemàtica.

Quan ens trobàrem amb les *Child Well-Being Scales* (S. Magura, B.S. Moses) vam veure que contemplava conceptes, dimensions que nosaltres també havíem considerat bàsics en el desenvolupament del nen. A més, aquestes escales presenten l'avantatge de la seva fàcil avaluació i utilitza descriptors narratius per a cada nivell, escrits en termes observables; és a dir, funcionament i conducta reals dels pares i els fills.

Escales de benestar social (S. Magura, B.S. Moses)

Higiene personal

a) Adient

Els nens es renten o banyen diàriament. El cabell està pentinat i net. Es canvien de roba amb regularitat, encara que no estigui exteriorment bruta. Es posen roba interior neta tots els dies. Els bolquers bruts es canvien de seguida.

b) Lleugerament inadequada

Els nens es renten o banyen quan estan bruts en lloc de fer-ho regularment. Potser el cabell està despentinat però tendeix a estar net. La roba es canvia només quan està bruta. Els bolquers bruts es canvien amb força regularitat.

c) Moderadament inadequada

Els nen no es renten o banyen amb regularitat, encara que estiguin bruts. El cabell està visiblement brut. Potser desprenguin olor corporal i tinguin mal alè. La roba està bastant bruta i els nen poden vestir la mateixa roba bruta durant dies. Els bolquers bruts poden estar sense canviar-se durant força hores.

d) Greument inadequada

Els nens no s'han banyat almenys en unes setmanes. Desprenen una forta olor corporal i de boca. Tenen les dents plenes de carrall.

D'aquest instrument hem seleccionat algunes escales i juntament amb altres aportacions de la nostra pràctica hem arribat a sistematitzar les següents àrees de treball:

A) Laboral i d'inserció professional:

- Regulació de la situació laboral.
- Accés a cursos de formació per un lloc de treball.
- Tècniques i recolzament en la recerca de feina, etc.

B) Educativa:

- Escolarització dels menors.
- Organització del temps i hàbits d'estudi.
- Participació en activitats extraescolars.
- Implicació dels pares en les tasques escolars.
- Apropament dels **pares** al centre escolar.
- Prevenció de l'absentisme escolar.
- Recolzament en la interacció mestre-menor, etc.

C) Habitatge:

- Adequar l'equipament a les necessitats de la família.
- Facilitar l'accés a un habitatge per manca o inadequació del que tinguin.
- Organitzar una adequada distribució dels espais.
- Assegurar el manteniment dels serveis bàsics, etc.

D) Educació per a la salut: higiene i alimentació:

- Adquisició d'hàbits d'higiene.
- Elaboració de menús adients a les edats.
- Seguiment de la situació sanitària.
- Organització d'horaris dels àpats.
- Adequació de les hores de son, etc.

E) Legal i jurídica:

- Obtenir la documentació mínima legal.
- Aprendre a desenvolupar-se autònomament en institucions i organismes (INEM, ajuntament, caixes, etc.)

F) Organització i economia de la llar:

- Organització de la llar.
- Distribució i repartiment de les tasques.
- Habilitat en l'administració maneig de diners.
- Adequació del vestit.
- Elaboració de pressupostos domèstics, etc.

G) Relacions familiars (ajut en):

- Afavorir les relacions conjugals adequades.
- Oferir models de referència adients.
- Potenciar la confiança amb els fills.
- Adequar els rols familiar i les respostes davant les actituds dels fills.

Consistència parental.

- Aportar models positius des dels germans grans.
- Responsabilitat i ajuda de les persones grans.
- Ajudar en la supervisió dels menors.
- Motivar en la comprensió dels problemes i de la seva resolució.

H) Relacions socials: lleure i temps lliure:

- Participació en activitats de lleure i temps lliure.
- Relació amb els veïns.
- Integració dels pares en grups i cursos.
- Coneixement del barri.
- Comprensió de les normes de convivència, etc.

6. La família com a unitat d'intervenció:

El fet d'utilitzar models ens és molt útil per orientar les nostres actuacions, però sempre els concebem com una forma d'explicar la realitat. Per tant, mai no els considerem com quelcom estable, sinó dinàmic i revisable en la mesura que confrontant-los amb la pràctica comprovem la seva validesa. Les aportacions del **Model Sistèmic** s'evidenciarien en la nostra pràctica a l'hora d'abordar la família (concepció de la família com un sistema obert, estable, canviable, governat per regles, compost per subsistemes, amb jerarquia, immers en un suprasistema, amb història, etc.). Aquestes aportacions ens van permetre un llenguatge comú per emprendre el treball. Pel fet que cadascú interacciona amb la família (en funció d'allò que la família aporta, però també del que el professional personalment posa de si mateix, i segons el context), aviat van sorgir entre nosaltres percepcions molt diferents de la mateixa família. *Haurieu de veure'ls a casa*, comentava l'educador. Segur que la seva conducta era diferent a l'entrevista en el centre o en la sala de teràpia.

Aquesta dificultat fou la que ens va portar a plantejar un període d'observació i a consensuar, posteriorment, quina era la percepció que l'equip tenia de la família per a poder plantejar uns objectius de canvi comuns a tots.

Aquest esforç d'explicar a l'altre com es veu una família ens va portar a intentar definicions, al principi molt simples i negatives: *no es parlen, no s'escolten, no tenen ordre ni concert, no dediquen temps als fills...*

Aportacions com la família aïllada (Monahan), família exclosa (Tierney), família suborganitzada (Aponte), família associada (Voiland), família desorganitzada i en desavantatge social (Minuchin) i altres molts conceptes, enredada, centrífuga, centrípeta, multiproblemàtica... que els terapeutes familiars han descrit, ens han servit per a la recerca del nostre llenguatge comú.

Actualment, utilitzem fonamentalment el Model Circumplex de D.H. Olson, que fent-se ressò d'altres conceptes anteriors, se centra en tres

Perfil familiar des del model circumplex

Cohesió	No compromès		Separat		Vinculat		Enredat	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Lligam emocional	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Compromís en la família	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Relació conjugal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Coalicions pares-fills	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Relacions internes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Relacions externes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Puntuació global</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Adaptabilitat	Rígid		Estructurat		Flexible		Caòtic	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Lideratge	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Disciplina	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Negació	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rols	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Regles	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Puntuació global</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Comunicació	Baixa		Es facilita		Alta	
	1	2	3	4	5	6
Persistència	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Respecte i consideració	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Claredat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Llibertat d'expressió	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tècniques de comunicació	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Saber escoltar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Empatia	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Escoltar amb interès	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Saber parlar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Parlar per un mateix	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Parlar pels altres	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Intrusions/interrupcions	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tancament avançat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Puntuació global</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐

*El model circumplex de sistemes familiars VIII: Valoració de la família i intervenció, Olson, D.H.

dimensions, al nostre parer fonamentals i molt pràctiques per al treball familiar.

Cohesió familiar: entenent per aquesta el lligam emocional que senten entre si els membres de la família. Algunes de les variables que contempla aquesta dimensió són: coalicions, temps, espai de presa de decisions, etc. Hi ha quatre nivells de cohesió que van de no compromès (molt baix), separat (baix-moderat), vinculat (moderat-alt), enredat (molt alt).

Adaptabilitat: entenent per aquesta la habilitat d'un sistema familiar per a canviar, alterar la seva estructura de poder, relacions de rols, i regles de les relacions com a resposta, tant a l'estrès situacional com al produït pel desenvolupament. Algunes de les variables que contempla aquesta dimensió són: lideratge, disciplina, control, estils de negociació, rols, regles.

Existeixen també quatre nivells d'adaptabilitat que van del rígid (molt baix), estructural (de baix a moderat), flexible (de moderat a alt) i caòtic (molt alt).

Combinant els nivells de cohesió i d'adaptabilitat podem obtenir diferents tipus familiars.

Un dels aspectes més interessants d'aquest model és que no planteja un tipus ideal de funcionament familiar (de manera que les definicions en negatiu i de connotació sociocultural o ètica a l'hora de parlar sobre les famílies les hem anat abandonant), sinó que parteix de la hipòtesi que els nivells centrals d'adaptabilitat (estructurat i flexible) i les de cohesió (separat i vinculat) poden implicar un millor funcionament.

Però segons el moment del cicle vital o el grau de benestar dels membres, un sistema familiar pot funcionar perfectament des de nivells extrems.

La comunicació és la tercera dimensió contemplada, en aquest model, i es considera com una dimensió facilitadora. És un *factor crític* que facilita a les famílies el seu pas per les dues dimensions: cohesió i adaptabilitat. En aquesta dimensió es contemplen aspectes tals com respecte i consideració, claredat, empatia, parlar per un mateix, interrupcions, etc.

Existeix una escala per a valorar aquestes tres dimensions (escala C.R.S. d'Olson i Killvin, 1984) i s'utilitza un perfil familiar per a resumir les avaluacions.

En el nostre equip, cadascú fa la valoració personal d'aquestes dimensions i, posteriorment, en equip, arriben a un consens sobre el perfil familiar.

A partir d'aquesta visió comú de la família i tenint en compte el seu procés (cicle vital, familiar, situació, context), ens plantejem objectius concrets, per exemple: assolir una major proximitat entre els membres, millorar la capacitat de negociar canvis, millorar les tècniques de comunicació, etc. que s'acorden amb la família i que són revisats periòdicament i en el seu moment donen lloc a l'alta del programa d'assistència.

Per últim, afegir que en aquests moments estem també esforçant-nos en anar trobant tècniques d'intervenció per a funcionaments familiars específics. És a dir, en una família caòticament enredada, quin tipus de tècniques ens han estat més útils?

A continuació, anem a estendre'ns una mica sobre la funció de l'educador, no en el seu treball com part de l'equip, sinó en les seves tasques més específiques amb la família.

7. L'educador social en l'àmbit de la família

Encara de forma col·loquial parlem de l'educador familiar, però seria més propi parlar de l'educador (especialitzat, ara anomenat social) que treballa en l'àmbit familiar. Considerem que, encara precisa de certa formació específica i el perfil

professional podria tenir certes característiques significatives, el punt de partida és el concepte general d'educador com a professional d'allò social i professional de l'educació, i l'àmbit de treball és i pot ser quelcom conjuntural i modificable.

Des de l'inici del programa vàrem veure la necessitat de les tres figures professionals (assistent social, psicòleg, educador) per al seu desenvolupament, però el paper d'aquest últim era el que ens resultava més difícil de definir i/o especificar. Psicòloga i treballadora social ens apareixien com professions amb una formació definida i unes tasques més delimitades, almenys en l'entorn laboral i institucional en què ens situàvem.

Des del punt de vista teòric, en aquell moment vam prendre com a referència la definició de l'educador com *aquell professional de l'educació que treballa en un marc no escolar amb subjectes, grups i comunitat, que per diverses causes -físiques, psíquiques i socials- es troben en situacions de risc i dificultat amb si mateix i amb l'entorn immediat. El seu treball específic és, mitjançant l'atenció directa o altres mediacions, ajudar a desenvolupar recursos en els subjectes que facilitin la seva inserció social activa i la seva circulació en un entorn comunitari cada cop més ampli.*

Des del punt de vista de la pràctica, tenfem molt clar que l'educador seria

la persona, el professional, que, des del context més íntim/proper de la família tractaria de provocar canvis en la línia que l'equip -en la majoria dels casos amb la participació de la pròpia família- havia establert.

Per una banda, els educadors estàvem acostumats a treballar en àmbits propis per a nosaltres i estranys per les famílies i/o els menors (centres de temps lliure, menjador infantil, llars funcionals, internats, residències, colònies...) i ara es tractava de participar de l'espai dels altres. De sentir-te estrany en un context *no controlat*. Inclús el carrer sembla més neutral!

Per una altra banda, es tractava de donar un altre pas conceptual / significatiu més en el treball de l'educador: del nen/individu a la família; del procés educatiu educand-educador al procés de canvi sistèmic: provocar canvis en alguna part del sistema provoca canvis en la resta; del nen com a pacient identificat a la interacció entre sistemes.

D'aquesta forma, malgrat haver recollit informació d'altres programes d'educació familiar que ja estaven funcionant (Servei d'Infància de la Diputació de Saragossa), vàrem optar per definir unes primeres funcions de caràcter general: desenvolupar i executar la programació, participar en el procés d'avaluació, recollir informació sobre la dinàmica familiar. Posteriorment les aniríem definint en la pràctica a través del procés d'intervenció.

8. El procés d'intervenció

Un cop l'equip ha definit les hipòtesis de treball, els objectius de canvi i l'especificació de les tasques prioritàries d'intervenció, l'educador realitza la graduació d'objectius en el temps incloent com a primeres intervencions l'observació de la dinàmica familiar en cada una de les àrees.

La primera etapa té dos objectius clars que, segurament, condicionaran tot el treball posterior: el primer, establir la relació educativa amb el sistema familiar i amb cadascun dels seus membres; el segon, recollir informació que complementi l'aportada per la treballadora social i que permeti a l'equip constatar hipòtesis i anar elaborant-ne altres de noves.

Es realitzen per tant activitats que permetin la consecució d'ambdós objectius, emmarcades en aquelles àrees considerades prioritàries per l'equip i la família. Això és important perquè la família precisa de *resultats* quasi immediats i l'equip requereix *informació indispensable* per anar avançant. Així, en el cas de dificultats en l'àrea laboral, es pot realitzar un llistat d'aptituds i recursos personals que tenen els adults, acompanyament a empreses contractants (de treball temporal, de serveis...), escriure un currículum per a presentar en diverses empreses, recollir informació sobre cursos de formació laboral, preveure les dificultats d'organització en la llar davant un eventual treball (com resoldre la cura dels nens, els horaris...),

**L'entrevista
discorre en
funció de la
capacitat de la
família i de
l'educador per
empatitzar**

sondejar repercussions que un possible treball de la dona pot tenir sobre el marit aturat, etc. En general, són activitats que, juntament a entrevistes semiestructurades amb tots o algun dels membres, ens permeten establir la relació educativa, el *joining*.

En el cas dels menors, se sol iniciar la intervenció a través del joc (individual o familiar, espontani o dirigit) tractant d'estudiar el *nivell* de cadascun d'ells (habilitats social, rendiment escolar, identitat familiar...) No deixem de partir d'alguns principis educatius amb els quals treballem: el joc, els centres d'interès, respectar el moment maduratiu de cada nen, el repartiment i l'assumpció de responsabilitats, etc.

Menció especial mereixen la presentació família-educador i la primera visita al domicili.

La presentació és el primer contacte amb la família i es produeix encara en un espai propi: el centre municipal de serveis social. És important que l'assistent social recordi el paper de l'educador i els objectius fixats. Tots (família i educador) escoltem el mateix. Els malentesos són menys probables. En general, ens limitem a *mostrar* allò que sap cadascú de l'altre. Respectem jerarquies familiars. Llancem *cables a pacients identificats*. Concretem el primer contacte en el domicili: quan, amb qui i per què. En el cas dels adolescents tenim cura especialment de la seva participació en la decisió. En el moment de la presentació és normal que adoptin un paper opositor. La primera visita mirem de preparar-la el màxim possible. *A vegades penso que és com un examen i quan hi arribes et vas quedant en blanc. Solc repassar allò que vaig a fer just abans de tocar el timbre*. Ens recolzem en tècniques i en una programació però, en general, l'entrevista discorre en funció de la capacitat de la família i de l'educador per empatitzar. Si l'acceptació del programa és sincerament voluntari i la presentació clara, les resistències disminueixen. No és el mateix entrar en una casa on tots estan esperant asseguts a la butaca la teva arribada (conclave familiar), que trobar l'absència de membres significatius. Famílies *posades* o famílies en activitat. L'educador pot anar a escoltar o a ser escoltat. Es produeixen els primers intents d'aliança, i no només per part d'alguns membres de la família. Els educadors tractem també d'agafar-nos a algú. I això és perillós. Sempre hi ha algú altre que es queda fora. La no neutralitat es revela en les mirades.

En teoria, la primera visita s'aprofita per a recordar allò que es vol fer, observar l'espai familiar (en especial el dels menors), conèixer les aficions i habilitats dels membres, punts d'unió i d'enfrontament, visió dels problemes que té cadascun d'ells. En algunes ocasions la pràctica es redueix a deu minuts, saludar a la família i quedar amb algun membre a soles el pròxim dia. O, almenys, això ens agradaria!

La segona etapa d'intervenció se centra en les àrees senyalades i els objectius previstos, un cop confirmats en la programació d'equip. Es realitzen activitats continuades amb aquesta finalitat. En ocasions, hem constatat la pressió que pateixen pares i fills per aspectes escolars. Gairebé no saben viure allò que és lúdic. Davant un objectiu que pretengui que pares i fills gaudeixin plegats, les activitats poden anar des de jugar a l'oca a casa fins a *prohibir* que els pares ajudin els seus fills en les tasques escolars (moltes vegades aquests són moments propicis perquè un pare recordi i estigui amb el seu fill), realitzar una excursió familiar o realitzar un registre de les vegades que un adult ha rigut amb els seus fills.

Li donem molta importància al temps (ritme) i a l'espai (context) de treball. Per ritme entenem la continuïtat de les sessions i la seva permanència. En general, ens trobem amb famílies caòtiques i amb gran facilitat per alterar-se. La presència de l'educador mai no pot ser, a menys que sigui intencionadament, un element de caos i desordre. Les trobades se senyalen amb la família i quan ha de realitzar-se un canvi d'horaris es fa de manera formal (a ser possible a través de l'assistent social i amb el consentiment de la família). En el cas de **famílies rígides**, un canvi horari gratuït pot provocar incomoditat i desconfiança. I en ambdós tipus de famílies poden suposar fàcils excuses per negar el canvi.

Respecte al context, cal senyalar la importància de l'activitat en el propi domicili ja que és allà on més temps interacciona la família. Això no treu la realització d'activitats fora del domicili, tant en el centre dels educadors (per exemple, assajar amb algun membre aprenentatges abans de posar-los en pràctica a la casa) com a l'exterior. Quan estem treballant aspectes d'autonomia personal amb algun menor i hem constatat la dificultat dels membres adults per a permetre-la, d'una forma pacient i aportant serenitat podem assajar amb el nen/a fora de la casa (cordar i descordar botons, lligar-se les sabates, vestir-se...) abans de demanar als pares que l'animin a fer-ho tot sol.

La tercera etapa podríem denominar-la de tancament. Un cop el procés de canvi s'està assentant i els objectius es van assolint (això, com és lògic, no succeeix tots els dies) tractem de distanciar els contactes i retirar-nos poc a poc de la família. En aquest aspecte és important la tasca de l'equip per a poder encertar en el moment. En algunes ocasions, l'educador no sortiria mai. En aquest període la major dificultat radica en que la família (sobretot els membres més petits, parlem de menors de 5 ó 6 anys) no pateixi una nova pèrdua, tan acostumats com ja hi estan a vegades, o que almenys aquesta pèrdua hagi estat elaborada i per tant assumida. Un no pot marxar-se com si no passés res. Cal donar una explicació apte per a tots els públics i a més cal deixar les portes obertes que aportin seguretat als membres més fràgils: davant noves dificultats se sap on es pot trucar. Però l'equip realitzarà un seguiment posterior a través de l'assistent social un cop retirat l'educador.

**L'educador és
l'instrument
facilitador del
canvi**

9. Apunts sobre el perfil de l'educador en l'àmbit familiar

Des del començament hem anat parlant de l'educador en l'àmbit familiar i no de l'educador familiar perquè considerem aquesta figura des d'una visió general (educador social o especialitzat) que treballa en un àmbit determinat. Malgrat això, apuntem aquí algunes consideracions derivades de la nostra pràctica.

1. Creiem convenient treballar no només des d'un equip interdisciplinari sinó també amb un equip d'educadors. És a dir, en un treball territorialitzat és preferible estendre el territori per a poder actuar amb diversos educadors/es que assignar un sol educador a un territori menor. En aquest programa l'educador *és l'instrument* facilitador del canvi i un equip garanteix una heterogeneïtat (sexe, caràcter, edat, experiències...) que permeti un millor apropament a realitats familiars diverses.

2. Es precisa d'una maduresa personal suficient per a confrontar problemes familiars. En un món en què la *dependència* s'allarga considerablement per diverses causes, és difícil que educadors/es de divuit o vint anys puguin mantenir la *distància adient* davant de problemes familiars diversos: crisis adolescents, dificultats en la criança dels nens, crisis conjugals. Encara que no és exactament un tema *d'edat*, sí que hi té bastant a veure.

3. Disponibilitat, creure allò que es fa, professionalitat. Si algú pretén un horari fix i unes tasques molt definides, que no esculli ser educador, i menys en l'àmbit de la família. Acompanyar i tenir cura del procés de canvi obliga a vegades a fer coses insospitades en temps no previstos. Està clar que s'estableix un horari determinat, però també que es pot saltar. Hi ha tasques definides, però també n'hi ha d'altres que poden sorgir i, almenys nosaltres ho creiem així. No es tracta de discutir en el moment qui les ha de realitzar. Conversar amb uns pares més enllà de l'hora prevista, sortir a buscar un adolescent, participar de la primera comunió d'una nena (els ritus socials són importants), acompanyar en una part, ajudar a baixar uns mobles, decorar l'habitació dels nens. S'ha de tenir en compte la poca col·laboració de la pròpia Administració en aquestes tasques. Les condicions laborals no encaixen en el marc general i, a més, s'opta per l'ambigüïtat de les figures (en l'ajuntament de Saragossa no hi ha educadors, només tècnics socioculturals).

4. Capacitat i habilitat per a compartir en equip. A l'hora de la supervisió del treball; un expressa sentiments, els seus amors i odis amb cada una de les famílies. La capacitat per acceptar crítiques és important. La capacitat de la resta de l'equip per a *tenir cura* de l'educador és fonamental. Un no pot sortir a treballar sense estar convençut diàriament que qui actua és tot l'equip.

5. Saber escoltar, posar-se en el lloc de l'altre. Creure en la capacitat de canvi individual i en la necessitat del canvi social (*Ladybird, Ladybird*, K. Loach). Cada moment és diferent. En ocasions es valoren més els canvis ràpids (hàbits, higiene...) que es produeixen en determinats internats. Els canvis que es produeixen en l'entorn familiar són més significatius, més permanents i més lents. Però això s'ha de creure. És difícil treballar en l'àmbit familiar si es pensa que en un internat els nens estarien millor que amb *aquests pares que tenen*.

Mariela Lerma (Psicòloga),
José Mensat (Educador),
Carmen Colás (Assistent Social)
Serveis Socials de base de l'Ajuntament de Saragossa

Bibliografia

- **Anso, Casión** (1990) *Integración socio-familiar y marginación infantil*. Ed. Diputació de Saragossa.
- **APEEA** (1990) *Encuentro estatal de Educadores Sociales Familiares*, Saragossa.
- **Bronfenbrenner** (1987) *La ecología del desarrollo humano*, Ed. U. Paidós, Buenos Aires.
- **Magura, S. i Moses, B. S.** *Chill well-being scales*.
- **Minuchin, Salvador** (1967) *Families of the Slums*. Basic Books, Inc. Nova York.
- **Minuchin, Salvador** (1985) *Calidoscopio Familiar*, Ed. Paidós. Barcelona.
- **Cirilo, S.** (1994) *El cambio en los contextos no terapéuticos*. Ed. Paidós Barcelona.
- **Cirilo, S.** (1991) *Niños maltratados, diagnóstico y terapia familiar*. Ed. Paidós. Barcelona.
- **Bowen, M.** (1979) *De la familia al individuo*. Ed. Paidós. Barcelona.
- **Rueda, JM** (1985) *El abordaje interdisciplinar de los problemas sociales*. Revista de Treball Social, núm. 97, Barcelona.
- *Circumplex Model of Marital and Family Systems: Cohesion and Adaptability*.
- **Olson, David H.** (1979) *Dimensions, Family Types, and Clinical Applications*. Revista Family Process, abril.
- **Scherzer, A.** (1994) *La familia, grupo familiar e instituciones*. Ed. de la Banda Oriental, Montevideo.